

ՀԵՏԱԶՕՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԴԻՅԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

(Եար. տես. յէջ 167)

— 385 —

ՊԻՏՈՒՀԻՈՑՆ յայտնապէս բոլորովին նոր զրոյցը կ'աւանդէ մեզ Պրոկոպիոս : Անահատայ եւ Մայի ամենէն աւելի նշանաւոր մենանք կը պարծին՝ իբր թէ Որեստէս եւ Իփիգենի շինած են զանոնք, եւ կը հաստատեն՝ թէ Տարսուսոյ հրաշագործ պատկերն ուրիշ տեղէ բերուած է տնայ. այսպէս քան զամէնն յառաջ՝ Սարոսի վերայ շինուած Կոմանա քաղաքն Կապպադովկիոյ (Սարաբոն, ԺԲ, 535, Գ¹), եւ Հերոկեանարա Լիւդիոյ մէջ (Պաււսանիոս, Գ, 16, 8. է, 6, 6) : Սակայն հայկական զրոյցն քաջ մի եւս կ'ընէ եւ կը ճոխացընէ ուրիշ ազգաց զրոյցնեւր : Կիւսն Անահատայ մենանք ի Տարսոս (տ՛ ըն Ταύροις 'Αρτέμιδος ἱερὸν') կը դնէ Տարսուսան թերակղզիէն զուրս գէպ ի Հալատան : Պրոկոպիոս կը գրէ այս մասին (Յապագա Պարս. պատերազմ. Ա, 17, էջ 84) : « Անտի կը թափի գետն՝ Եկեղեցաց հոլուած գաւառը, ուր էր Տարսուսեան Անտիթայ մեհանան, յորմէ կ'աւանդուի փախած Ալեքսանդր » :

1 Τα δὲ ἱερὰ ταῦτα δοκεῖ Ὀρέστῃς μετὰ τῆς ἀδελφῆς Ἰφιγενείας κομισαίαι δεῦρο ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς Σουθίας, τὰ τῆς Ταυροπόλου Ἀρτέμιδος. ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν πένθιμον κόμπην ἀποδέσθαι, ἀφ' ἧς καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως. Διὰ μὲν οὖν τῆς πόλεως ταύτης ὁ Σάρως εἶπ' ποταμὸς, καὶ διὰ τῶν συναρχαίων τοῦ Ταύρου διεκπεραιούται πρὸς τὰ τῶν Κιλικίων πεδία, καὶ τὸ υποκειμένον πέλαγος (Strabo, XII° 535, C). « Տարսուսոյ Անահատայ այդ որդաթիւնները կը կարծուի թէ Արեւսէս իւր Իփիգենի քրոջ հետ բերել է այս տեղ Տարսուսեան Անտիթայէն : ուր եւ գետեղէր է ազաւոր դէսը, յորմէ Կուսիւր է եւ քաղաքն (Κόμανα, իբր Գիսայիկ) : Սոյն քաղաքին միջէն կ'անցնի Սարոս գետն, որ Տարսուսի լեռանցամէջներէն (անցնելով) կը տարածուի Կիլիկիոյ դաշտաբերդ վերայ եւ կը թափի մտաուկայ ծովը » :

նոնի (զուստ) Իփիգենիին՝ Որեստեայ եւ Պիւլադեայ հեղ միասին՝ տանելով իրենց հետ Անահատայ պատկերը : Կայ մինչեւ ցարդ Կոմանա քաղաքին մէջ նա եւ ուրիշ տաճար մի, որ զտա է Տարսուսի մէջ եղածէն¹ » : Պրոկոպիոս շարունակելով խօսքը կը պարզէ յետոյ, թէ Որեստէս՝ իւր քրոջ հետ փախչելով՝ կ'առնոյ նախ Պանտական եւ յետոյ Կապպադովկիոյ Կոմանա քաղաքները : Պատահա՞մն մարգարէացքեր էր՝ թէ իրեն հիւանդութիւնն պիտի բժշկուէր միայն այն տեղւոյն մէջ, որ Տարսուսի մայր մենանին նմանութիւնը ունենար : Այս բանն կը յարմարէր նա եւ Սարոսի վերայ գտնուած Կոմանայի, ըստ կարծեաց Պրոկոպիոսի. (Անդ. էջ 84). « Չոր տեսնելով յաճախ՝ սաստիկ զարմացք եմ, եւ կը թուէր ինձ լինել Տարսուսի մէջ (յերիւզ) : Թողնեմուս այս լեռն այլ կը նշանակի իրօք այն լեռան, ու եւս Տարսոս լինելով : Նոյնպէս Սարոս գետն Եփրատայ նշանակութիւնն ունի » : Ըստ այսմ՝ կրնայինք ենթադրել, թէ պարզապէս Պրոկոպիոսի հրահրած կեզծիք մի լինէր այն. ապաքին մի պղծութիւն ենթադրութեան հակառակ կ'ենէն նոյն հեղինակին միւս համազօր տեղին², ուր յայտնապէս կը յիշէ զՀայո՝ իբր բարշխաւորս Եկեղեցաց մէջ գտնուած Տարսուսեան Անահատայ նախահայրենեաց աւանդութեան : Թէ այս նոր զրոյցս արդի օտակա կարեւորութիւն կու տայ հին նախկին աւանդութեան, յայտնի է այն հանդամանքէն, թէ այս տեղ նախ եւ առաջ Պանտական Կոմանան կը շինուի : մինչդեռ Սարսուս բացաւ

1. Ἐνθένδε τε ὁ ποταμὸς πρόεισιν εἰς τὴν Ἐκελεσινὴν καλουμένην χώραν, οὗ δι' τὸ ἐν Ταύροις τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν ἦν, ἔνθεν λέγουσι τὴν Ἀγαμέμνονος Ἰφιγενείαν εἶναι τὴν Ὀρέστῃ καὶ Πολαδῇ ψυγῆναι τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἀγαλμα φέρουσαν. ὁ γὰρ ἄλλος νεὸς ὅς ἐστι καὶ ἐς ἡμῖν ἐστὶν ἐν πόλει Κομάνῃ, οὗχ ὁ ἐν Ταύροις ἐστὶν (Procop. de bello Persico, I, 17 p. 83).

2. De bello Gothico IV, 5, p. 480. Καίτοι Ἀρμένιοι ἐν τῇ παρ' αὐτοῖς Ἀκισιανῇ καλουμένῃ Χώρα τὸν νεὸν τοῦτον γεγονέναι φασὶ καὶ Σκιάδας τηλικαδὲ εὐμπαντας καλεῖσθαι τοὺς ἐνταῦθα ἀνθρώπους. « Թէ եւ Հայք կը հաստատեն³ թէ այդ տաճարն եւ զիւր է իրենց Եկեղեցաց հոլուած դաւառին մէջ, եւ թէ այն ժամանակ Սկիւթացի կը հոչուէին եղբւր այն տեղեաց բոլոր մարդիկն » :

տեղի զիցն՝ զոր կոչեն աթոռ Նահատայ¹ » :
 Վենետիկյ հրատարակութեան մէջ տպուած է
 « Անահայ » , թէ եւ ամենայն գրադար
 օրինակը ունին « Նահատայ* » , ինչպէս կը
 ծանուցանեն հրատարակիչը , որ կը համա-
 պատասխանէ ճշդիւ պարօրի « Նահիտ » ձե-
 շին² : Երբոր ս. Ներսիսի մահուան լուրը
 տոին , իսկոյն Եպիփան եւ Շաղիտա ճգնա-
 ւորը գնացին թիւ գիւղը , իկեղեաց գաւառին
 մէջ , ուր կը թաղուէին հայոց կաթողիկոսը .
 արդ հարկ է որ « Նահատայ » կամ « Ա-
 նահատայ աթոռ»³ » այս տեղեւորւմ մօտերը
 գտնուէր *** :

Դարձեալ նոյն ինքն Ագաթանգեղոս կա-
 րեւոր եւ ստոյգ տեղեկութիւններ կ'աւան-
 գէ մեզ , թէ Գ դարու մէջ ինչ կերպով եւ

ինչ նուէրներ կ'ընծայուէին զիցուհոյն .
 « Յառաջին ամին Տրդատայ արքայութեանն
 Հայոց մեծաց , խաղաղին եկին հասին յէ-
 կեղեաց գաւառ , ի զիւղն Երիզա , ի մեհնանն
 Անահատական , զի անդ զոհս մատուցեն . եւ
 իրբեւ կատարեցին զգործն անարժանութեան ,
 իջին բանակեցան առ ասին զետոյն , զոր
 Գայլն (Δύλαξ) կոչեն : Իբրեւ եկն եմուտ ի
 խորան անդր եւ յընթրիս բազմեցաւ , եւ
 իբրեւ ընդ զենիտ մտին , հրաման ետ թա-
 զաւորն Գրիգորի՝ զի պսակս եւ թաւ ոստս
 ծառոց՝ նուէրս տարցի բազնին Անահատական
 պատկերին » : Երբոր Գրիգոր յանձն չառաւ
 կատարել զիցուհոյն այդ պաշտօնը կամ
 նուէրը , սաստիկ զայրացաւ թագաւորն , եւ
 սպառնացաւ իրեն բանտ , կապանք եւ մահ
 (անդ . էջ 47) , « եթէ ոչ առնուցուս յանձն ,
 ըսելով մա Գրիգոր , զիցն պաշտօն մատու-
 ցանել , անաւանդ այսմ՝ մեծի Անահատայ
 տիկնոյ՝ որ է փառք ազգիս մերոյ եւ կե-
 ցուցիչ , զոր եւ թագաւորը ամենայն պաշտեն ,
 մահաւանդ թագաւորն Յունաց , որ է մայր ա-
 մենայն զպատուութեանց , բարեբար ամենայն
 մարդկան բնութեան , եւ ծնունդ է մեծին
 արին Արամազդայ » : Այս չափի դուրս մե-
 ծարանքս առ մայրն հասարակաց (Անահայն)
 շատ նորօրինակ բան է յետին դարու հե-
 թանոսութեան համար : Հարկ է զիսել , թէ
 անարին նուէրներ , ծաղկանց եւ թաւ ոստոց
 պսակներ կ'ընծայուէին զիցուհոյն , դարձեալ ,
 դիտողութեան արժանի է , որ ս. Գրիգորի
 միտոց պատմութեան մէջ բնաւ չի տեսնուիր
 հետք Ստրաբոնի ականարկած այն պղծութեանց ,
 որք կը կատարուէին ի պատիւ զիցուհոյն :
 Որ ինչ արդէն բազմութիւն օրինակներով ցու-
 ցուած է , թուի թէ Հայաստանի նկատմամբ
 եւս կատարուէր է . այսինքն է՝ թէ ճմարիտ
 աստուածապաշտից , Աղեքսանդրոյ հրէից ,
 եւ մահաւանդ քրիստոնեայ Հատապոլիսեւրո
 յանդիմանութիւնը խոր ազդեցութիւն ըրեր
 էին ժողովրդեան հեթանոս մասին իջեալ ,
 եւ յորպէս , կը տեսնենք որ՝ յետ ֆիւրստոսի
 Գ եւ Դ դարոց մէջ՝ հեթանոսութիւնն շատ
 աւելի բարոյական էր քան նախկին դարեւ

1. Փաւստոս . Ե . Ի . Ե . Վենետիկ , 1889 , էջ 224 :

2. Հմմտ . Noeldeke Tabari 8 . 4 , Nr. 2 . — Spiegel Er. Alt. II , S. 54 , Nr. 1 .

* Իմօթիմամ իւր Ստորագրութիւն Էրն Հայաստա-
 նի գործին մէջ (Յաւելուած , էջ 507) վրիպակ կը հա-
 մարի Անահատայ գրութիւնը . սակայն պատմութեան սի
 չի կայ այդպէս մանրորիւ , մանաւանդ որ Փաւս-
 տոսի ամենայն գրադարը առ հասարակ , առանց
 քաջաւորեան , այդպէս կը գրեն եւ միւս կողմա-
 մէ ճոյն գրող մէջ ուրիշ տեղ մշակագ յիշատա-
 կուած չի կայ մոյն ամուսն , որով զայս ուղղելիք
 կամ վրիպակ համարելիք :

** Մ . Էմիմ , իւր Recherches sur le paganisme
 arménien գրութիւն մէջ (էջ 14) . Աշտիշատու Ա-
 մահատայ մեհնանը մոյն կը համարի Անահատայ աթոռ
 կոչուածին հետ՝ իւր հետեւեալ խօսքերով . « Se-
 lon Faustus , Achtichtat était surnommé : le trône
 d'Anahid » . Մակար յայտնապէս վրիպակ է այդ ,
 զի Աշտիշատ կը գտնուի Տարօնոյ մէջ (ի Տուրու-
 բերամ) , « ի սմարս լիբրմմ Քարքեմայ , ի վերայ գե-
 տոյն Եփրատայ , որ հանդէպ հայի ի մեծ լեռնում
 Տարօնի » (Ագաթ . թԺԻ , էջ 603) . միմիջեւ Անա-
 հատայ աթոռ կոչուած լեռն կը գտնուի Ծոփաց գա-
 ւառի մէջ , « քստ ումանց հիմունք գէօշմ կոչուածն ,
 ամբողջ զիցուհոյն մեհնանի կամ պատկերի սի
 համար » . (Տ . Դ . Ալեքան , Հին Հայաստան , էջ 267-8) :

*** Բաց ի վերոյիշեալ տեղերէն , կայ մտ եւ
 Դարձեալ կամ Դարձեալ զոր կոչուածն , դան-
 դուր բերդի մօտ , Ամենացեաց աշխարհին մէջ ,
 ուր կը պաշտուի եղիւր Ամահատայ կուռք . զայս
 կը յիշէ Մ . Խորենացի , իւր առ Մանան Արեւուն
 գրած թղթում մէջ (Յաղագս պատկերի Տերման , էջ 284 ,
 ասագոր . զննետիւր , 1898) . « Եւ ամուսնէն
 զանուն տեղւոյն այնորիկ Դարձեալ քա . հասնալ
 սուրբ առաքեալն Աստուծոյ (Քարթղուզէն) անը ,
 հալածեաց զարքիմն զգործածեայս չարիմ , եւ
 զկուսան փշրեաց որ յամուսն Ամահատայ էր » . եւ
 այն :

1. Ագաթանգեղոս . Վենետ . 1836 , էջ 45 :

բում՝ Մեր այս կարծեաց անուղղակի կերպով կը նպաստեն նա եւ ս. Գրիգորի խօսքերն որ որովք կը սահմանէ նա Անահիտ դիւցաւայնէ լուծիւնը՝ քրիստոնեայ շատագոյն ներու յաջող եւ կորովի բացատրութեամբ մի. « Սալ զոր դուք կոչեա մեծ Անահիտ ատկին, լեալ իցեն արեօց մարդիկ որ յայնժամ երւբեմն ժամանակի. քանզի զիցապաշտ կախարհութեամբ զմարդիկն՝ որ յայնժամն էին՝ ցնորիւք կերպս ի կերպս լինելով դիւացն, հաւանեցուցին մեհեանս շինել, եւ պատկերս կանգնել, եւ երկիր պագոցնել, որ ոչ իսկ եւ, ոչ չար եւ ոչ բարի ինչ կարեն առնել, եւ այլն » . ս. Գրիգոր այս կերպով կը շարունակէ եւ կը ճոխանայ հեթանոս շատուածոց ոչնչութեան վերայ. Յայտ է թէ, եթէ Անահայ պաշտամանց մէջ յիտուի ո՞ր եւ է կերպով մեղադրանաց արժանի բան մի լինէր բարոյակոնի մասին, սուրբ Գրիգոր չէր կարող լռել, եւ թաղարարին առջեւ մէջ պիտի բերէր իբրեւ զօրաւոր ապացոյց մի, թէ անցեալ ժամանակաց կախարհութիւնք հրապուրէր եւ ձգբը էին զմարդիկ այնպիսի սոսկալի գաղաղութեանց եւ օճիրներու մէջ. Նորա լընութիւնն այս մասին շատ մեծ նշանակութիւն ունի, եւ նոյն իսկ թուի պիտու վկայել թէ Գ. դարուն Երեւայի մէջ ի պատիւ զից զաղորտի գործոց զաղափար անգամ չի կայր. որով եւ Անահիտ յիշուի ամենէն աւելի պատուեալ եւ մեծաբեալ զիցունհին էր հնոյն Հայաստանի. Այս պատճառաւ եւս աններելի եղեոն կը համարուի ս. Գրիգորի յանձն չառնուին այնոր պաշտօնատար լինել. առ որ այսպէս կը խօսի Տրատտ Թաղաւորն, « Վասն որոյ ես խնայեցի ի քեզ՝ իրբեւ ի վաստաւ կաւոր, զի եկեցեան ի կարգ ուղղութեան պաշտել զիսն. զորոց դու առեալ զնոցա պատիւն՝ ունկէա կարդատ արարիչ. եւ որ եւն իսկ ճշմարտիւ արարիչ, թշնամանեա եւ ըզմեքն Անահիտ, որով կեայ եւ զկենդանութիւն կրէ երկիրա Հայոց. եւ ընդ նմին եւ զմեծն եւ զարին Արամազդ՝ զարարիչն երկնի եւ երկրի, ընդ նմին եւ զայլ աստուածսն կոչեցեր անշունչս եւ անմոռնչս¹ » .

Անահայ հետ կը փակուի իրանեան աստուածոց շրջանն. Եթէ այս զից պաշտաման յատուկ բնաւորութիւնը նկատենք, պիտի տեսնենք որ դիտողութեան արժանի տարբերութիւն մի կայ ոոցա եւ իրանեան կրօնական պաշտամանց միւս երկրորդական ճիւղերուն մէջ, որք զոյութիւն ունէին ի Փորը Ասիա, եւ մանաւանդ Էպսպոստոլիոյ եւ Հիւզիոյ մէջ*։ Անգ միշտ ստոյգ գիտակցութեամբ շեշտուած է սոյն կրօնական պաշտամանց պարական ծագումն Պոնտական Էպսպոստոլիոյ Զիւն քաղաքին մէջ կը պաշտուէր երրորդութիւն մի հռոմարագիճ դից (συμβόλων θεών), Անահայ հետ ուրիշ երկու շատուածք՝ որք յարտնապէս պարսիկ դիք (Περσικοί δαίμονες) կը կոչուէին¹. վասն զի մի եւ նոյն զրուցին ուրիշ աւանգութեան մի համեմատ, պարսիկ զօրաւարներ՝ եւ նոյն իսկ Էլիւրոս՝ կը համարուին նոյն կրօնից հիմնադիրք (Սարաբոն, ԺԱ, 512) ։ Իւլիոյ մէջ, ուր կը գտնուէին պարսիկ զաղթականութիւնք (Սարաբոն, ԺԳ, 629, Գ), կը յիշատակուին պարսիկ Լիւդացոց մեհեաններ (Αυδοῖς ἐπέκλειστον Περσικῶς. Պաւսան. Ե, 27, 5), ի Հերոկեաթիա եւ ի Հիւպեպա**։ Լիւդացոց Անահիտեան Արտեմիս (Ἀρτεμις 'Αναΐτις) յայտնապէս նշանակուած է իբր պարսկական Արտեմիս կամ Նահիտ³. Մինչդեռ Հայաստանի մէջ բոլորովին այլապէս է Գարաձեալ Էպսպոստոլիոյ մէջ կարգէ դուրս բաղմութիւն մի կար մոգերու. եւ ականատես վկայ մ'է որ կը գտնուէ մեզ, թէ կը գրտնուէին այն անդ ասորաշանք (παρασθεῖα) եւ պարսիկ մոգերու կրօնք եւ ծէսք⁴. ուրիշ մա-

* Ամստայ իբրու պաշտօնատեղի կամ սրբաւայր կը յիշէ Մեծ. 4. Դ. Ալեքան Յա եւ զեկրատմ Մարաց եւ Գերմանիկալոյիս (այժմու Մարաշ) քաղաքմ (Հիւս հաւաք. Հայ. էջ 367) :

1. Հոս. Strabo XV. 733, C. πολλὰ δὲ καὶ ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ τῶν Περσικῶν θεῶν ἱερὰ.

** քաղաք Լիւդիոյ՝ որ կը գտնուէր ընդ մէջ զիւրապ իւրմ (Dracon mona) եւ Կաւստեր գետոյ :

2. Pausan. III, 16, 8.

3. Persica Diana. Tac. Ann. III, 62. — 'Ιερὸν Περσικῆς 'Αρτέμιδος. Paus. VII, 6, 6.

4. Strabo, XV 733 f.

տենագիր մի եւս կը վկայէ՝ ճշդիւ նկարա-
գրելով մեզ զայն՝ թէ մի եւ նոյն ձեռք կը
կատարուէին նա եւ Լիւդիոյ մէջ՝ 1. մինչդեռ
Հայաստանի մէջ բնաւ չենք գտներ ո՛չ մոզեր
եւ ոչ կրակի պաշտօն։ Եղապարտութիւնք եւ
Լիւդիոյ մոզերն կրնան հաւանականօրէն յա-
ռաջ եկած լինել հարազատ մագդեղական կրօն-
քէն. բայց Հայաստանի մէջ իրանէն փոխ առ-
նուած աւանդն կամ տղանդն յամենայն դէպս
օտար է եւ բոլորովին հակառակ այնոր*։ Եր-
բեմն փոփոխուած եւ ազգային կերպարանք
առեր է, ինչպէս կը տեսնուի այս ի մաս-
նաւորի վաճառչի հանգամանաց մէջ 1. երբեմն
այլ տարրեր ծագումն ունեցող տարբերաց հետ
միացեր է։ Այս սեղ խոնկի տեսակ մի
խառնուրդ կը տեսնենք շատուածներու 1 ինչ-
պէս կը պատահինք հնդկ-սկիւթացի իշխա-
նաց գրամներուն վերայ 1 Արդ եթէ համա-
բինք, թէ յերակի սողա ընդ մէջ Աքեմե-
նեան եւ Սասանեան հարստութեանց եղած
շրջանի ժամանակակից ամենէն աւելի կա-
րեւոր յիշատակարանք են, եւ եթէ նկատենք
զարձեալ, թէ Հայաստանի մէջ ամենայն ինչ
որ իրանեան է՝ յատկապէս պարթեւական
է, ապա աւելի եւս հաւանականութեամբ
պիտի կարող լինինք ամենահին պարթեւա-
կան շրջանին մէջ զինք իրանեան դից մուսըն
ի Հայաստան 1 թէ եւ յետագայ արշակունի
թագաւորաց ժամանակ ազգային եւ կրօնա-
կան տարրն ճոր թոյլ մ'առաւ, բայց ա-
ռաջինք արդէն ներդրամիտք գտնուեր էին
իրենց յունասիրութեամբ եւ գաղջ գրադաշ-
տականութեամբ. եւ այս բռնած ուղղութեան
ազդեցութեամբ կը մեկնուի՝ տոյն իշխանաց
ժամանակ բերուած հայ կրօնից օտար եւ
այլազէն բնադրումն 1 Այս կերպով կ'ըմբռ-
նենք, թէ ինչպէս Սասանեանք՝ իրենց աշ-
խարհակալութեամբ տիրելով Հայաստանի՝ ի
նմին ժամանակի հայ ազգին բռնա թշնամիք

1. Pausan. V, 27, 5.

* Այս մասին խօսելով Երեմ. 2. 7. Ալիշամ (Հին
Կապադոկիա Հայոց, էջ 265-6) կ'ըսէ. «Յայտնի է որ
ամեն ազգէ աւելի հայք էին անմիտապաշտք, եւ
քստ զըստքեր (Creutzger) Ռմուտ զիգարաքսի, հայոց
Ամահիտն է մարտապա ամենայն Ամահիտաց. մինչ
զարսից հանիտ սոսկ Ազատաց (թղէտ) դասէն էր
եւ ոչ աստուած»։

հանդիսացան կրօնական հակառակութեան
պատճառաւ 1 Եր խորտակին նորա կուռքերը
եւ դիցազանք տրանները, եւ բռնի բազա-
ւան լերան գլուխը կը կանգնեն կրակատուն
մի։ Ինչպէս յայտնի է, հեթանոս Հայոց եւ
ճշմարիտ մոզերուն մէջ եղած հակառակու-
թիւնն մեծ եւ աստիկ էր։

Շարայարեչի

ՄԱՌԻՔԱՆԳԱՅ ԲԱՋՄԱՎԻՊԻ

ՆՈՐ ՀԱՐՑՄՈՒՆԿ

1. ՆԱԶԱՐԻԱՆԻՆ ԵՒ ՃԱՐՄԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՄԵՐ ՆԱԽԵՆԱՅ ԺԱՄԱՆԱԿ

Մեր ազգին մէջ ղիմ ժամանակները մկար-
լութեամ եւ մարտաբարպետութեամ արուեստք
լինէ աստիճան զարգացել են. եւ յամուամէ կը
յիշուլ՝ մ արդեւ հայազգի մշամուար մկարողք
եւ մարտաբարպետք մեր ազգին կամ օտարոց
պատմութեամ մէջ. ո՛ր դարու կը պատկանին,
եւ ո՛րք եմ։

2. ԱԶԳԱՆԻՆ ՄԵՐ ՄԱՆԵՆԱԿԻՄ ՄԸ

Ունեցել ենք յազգային մկարմարելի մը, ո՛ր
իրեն լրած մամուլարդիւթեամք եւ կենաց
վերջին սրտաշարժ դէպքերով կարող է վկա-
սամի մը գրութեամ մկար մատակարարել. եւ
իւր գրական մեծ ծնունդով, գրութեանց զա-
մագամութեամք, հմտութեամք եւ ոգով մեր
զրականութեամ պատմութեամ մէջ մեծ տեղ
զբաւել է. — ո՛վ է այս մատմարարը։

3. ԵՐԻՆ ՊԷ, ԻՄ, Է, ԵՒ ԵՐԻՆ ԷՅ

Հայերեմի մէջ յայերու առջեւ՝ ժխտելու հա-
մար մեր ու, իմ, է պիտի գրուի, եւ երբ յի։ «
Քաղուածք օրինակներով ցոյց տալ գէթ քանի
մի լրագրաց եւ կամ՝ ուսումնասիրելիք այլ մե-
սին սխալումներն եւ ուղղագրել պատմաբա-
մներով։